

Lidská práva a soudnictví

Úvod do lidských práv

Převzato a doplněno od Martin Kopa

29. 2. 2024

Jak dnes lidská práva pojímat?

- Už nejsou jen akademickou hračkou pro politology. Je to fakt právo.
- Jde o každodenní součást právní praxe, kde se bez nich nepohnete.
- Kdo je umí, má oproti těm, kdo jim nerozumí, eso v rukávu.
- Dají se tím vyhrávat velké soudní spory.
- Nebanální právní problémy. Kolize mezi dvěma právy či zly.
- Umožňují docílit spravedlnost.

Tradice v našem státě

- Charta 77
- součást „hodnot Listopadu“
- ochrana lidských práv je přímou reakcí na jejich potírání komunistickým režimem
- Viz preambule k Listině a Ústavě

- Demokracie – Úcta k lidským právům – Právní stát

Lidé se rodí svobodní a rovní v důstojnosti a právech.

„To hlavní“ z mezinárodního a unijního práva

- Všeobecná deklarace lidských práv
- **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a protokoly k ní (Evropská úmluva o lidských právech)**
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Úmluva o právech dítěte
- Úmluva o právech osob se zdravotním postižením
- Úmluva o právním postavení uprchlíků
- Evropská sociální charta

- **Listina základních práv EU**
Důstojnost, svobody, rovnost, solidarita, občanství, spravedlnost

Listina základních práv a svobod

- přijalo ji Federální shromáždění ČSFR – ústavní zákon č. 23/1991 Sb.
- odlišovat Listinu a uvozovací zákon
- součástí ústavního pořádku (čl. 3, čl. 112)
- republikována pod č. 2/1993 Sb. (usnesením předsednictva ČNR)
- právní síla ústavního zákona se dovozuje výkladem
- akceptoval to i Parlament - novely č. 162/1998 Sb. a č. 295/2021 Sb.
- federální terminologie (např. čl. 11 odst. 2, čl. 14 odst. 2 a 4, čl. 42, čl. 43)
- interpretace viz čl. 1 odst. 2 úst. zák. č. 4/1993 Sb. - práva a povinnosti spojená s územím ČSFR a státním občanstvím ČSFR dnes znamenají území ČR a státní občanství ČR, pokud zákon nestanoví jinak

Funkce základních práv

- **Subjektivní práva (nároky)**

- veřejná subjektivní práva
- soudně vynutitelná

- **Objektivní právo**

- objektivní řád hodnot (čl. 1 odst. 3 GG), kritérium ústavnosti
- abstraktní a konkrétní kontrola ústavnosti
- ústavně konformní výklad
- základní práva jako institucionální garance

Základní práva jako veřejná subjektivní práva

Veřejná moc

jedinec

(ochrana svobod před státem, práva vůči státu)

X

vztahy sobě rovných subjektů

možnost horizontálního působení ZP

nepřímé – interpretace podústavního práva – viz např. § 2 odst. 1 občanského zákoníku

Nositelé základních práv

- **Lidé**

- každý
- občan
- cizinci

- **Právníkové osoby**

- podle povahy věci
- stát jako nositel základních práv???
- územní samosprávné celky [komunální ústavní stížnost – čl. 87 odst. 1 písm. c) Ústavy]

Adresáti

- **subjekty veřejné moci**

- stát

- jiné subjekty veřejné moci (veřejnoprávní korporace)

- **soukromoprávní subjekty?**

- v mezinárodním právu odpovídá stát jako celek

Obsah základních práv

- **Negativní závazky (ochrana svobody)**

- povinnost právo (svobodu) respektovat: nezasahovat do autonomní sféry člověka či právnické osoby až na výjimky splňující ústavně předvídané předpoklady (zákonný základ, legitimní cíl, proporcionalita)

- **Pozitivní závazky**

- povinnost právo aktivně chránit a naplňovat

- substantivní – povinnost aktivní „hmotněprávní“ ochrany (přijetí legislativy, předcházení porušení základních práv mezi soukromými osobami)

- procesní – povinnost dát každému základních procesní cestu, kde se může uplatnit a zajistit, že se v něm opravdu uplatní

Absolutní a relativní práva

- jiné chápání pojmu než v občanském právu!
- **Absolutní (pravidla)**
 - zásah je porušení
 - právo na právní osobnost, zákaz špatného zacházení a otroctví, svoboda svědomí (forum internum), zákaz sebeobviňování, zákaz cenzury aj.
 - právo na život není absolutní! (až na zákaz trestu smrti)
 - zásada nenavrácení (*non-refoulement*)
- **Relativní (principy)**
 - možnost kolize:
 1. s jiným základním právem
 2. s veřejným statkem ústavní povahy
 - nemusí mít limitační klauzuli

Co se základními právy v praxi?

- velmi otevřené formulace
- základní práva jako „první, co člověka napadne“
- originalismus x evolutivní výklad („living constitution“)
- vyšší právní síla pramenů základních práv, přednostní aplikace x velmi obecné formulace základních práv
- role soudů – testy, algoritmy apod.
- efektivní ochrana základních práv - práva „praktická a účinná“, a nikoli práva „teoretická a iluzorní“

Kategorie základních práv

- **Základní (osobní) práva a svobody** (první oddíl druhé hlavy LZPS) – práva plynoucí z fyzické a duševní integrity jednotlivce
- **Politická práva a svobody** (druhý oddíl druhé hlavy LZPS) – práva či svobody související s přímým či nepřímým podílem jednotlivců na správě věci veřejných
- **Hospodářská, sociální a kulturní** (hlava čtvrtá LZPS) – „více politicky podmíněná“ práva, omezený rozsah ústavní vynutitelnosti, test racionality
- **Procesní práva** (hlava pátá LZPS)
- **Práva národnostních a etnických menšin** (hlava třetí LZPS)

- **Teorie generací lidských práv** (autorem Karel Vašák, Mezinárodní ústav pro lidská práva ve Štrasburku, 1979): **1. svoboda** - osobní a politická, **2. rovnost** - hospodářská, sociální a kulturní, **3. práva solidarity** – právo na příznivé životní prostředí, právo na rozvoj, právo na sebeurčení národů (kolektivní povaha vs. ochrana jednotlivce)

Úrovně ochrany lidských práv

- **Vnitrostátní** – LZPS, podústavní legislativa naplňující pozitivní závazky

- **Regionální**

EU:

- SFEU, SEU, LZPEU, sekundární legislativa naplňující pozitivní závazky
- Soudní dvůr, Evropský ombudsman, Agentury EU pro základní práva, Agentura EU pro otázky azylu aj.

Rada Evropy:

- Evropská úmluva o ochraně lidských práv, Evropská sociální charta, Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání aj.
- Evropský soud pro lidská práva, Evropský výbor pro sociální práva, Evropský výbor proti mučení (CPT), Komisař pro lidská práva

Afrika:

- Africká charta práv člověka a národů
- Africký soud pro práva člověka a národů

Amerika:

- Americká úmluva o lidských právech
- Meziamerický soud pro lidská práva

Islám a Arabové:

- Všeobecná islámská deklaráce lidských práv, Káhirská deklaráce o lidských právech v islámu přijatá Organizací islámské konference, Arabská charta lidských práv

Úrovně ochrany lidských práv

- **Univerzální**

- Charta OSN: Valné shromáždění, Rada bezpečnosti, Mezinárodní soudní dvůr, Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (UNHCR), Rada lidských práv
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR) a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR)
- Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (CERD)
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW)
- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CAT)
- Úmluva o právech dítěte (CRC)
- Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (CRPD)
- Mezinárodní úmluva pro ochranu osob před nuceným zmizením
- Úmluva o právech migrujících pracovníků a členů jejich rodin (CMW; ČR není smluvní stranou)

Funkce výborů univerzálních mezinárodních smluv o lidských právech

- **Obecná stanoviska** – obvykle o jednotlivých právech nebo problémech, rychlý přehled názorů i dosavadních rozhodnutí
- **Zprávy** - posuzování obecných zpráv od států (rok po přistoupení, 2 roky u CRC, pak každé 4 nebo pět let), kombinace s informacemi z tisku, NGOs, agentur OSN, výstupem jsou doporučení v podobě závěrečných stanovisek (u ICESCR, CRC, CMW jediná funkční procedura)
- možnost průzkumu včetně navštívení země (opt-out klauzule)
- mezistátní stížnosti se nepoužívají
- **individuální stížnosti** - (ICCPR, CERD, CAT a CEDAW) – opt-in klauzule

Univerzální úmluvy (původně) bez supervizního orgánu

- Úmluva o zabránění a trestání zločinů genocidia – pachatelé podle ní ovšem už mohou zamířit k Mezinárodnímu trestnímu soudu
- Mezinárodní úmluva o odstranění a trestání zločinu apartheidu
- Úmluva o boji proti diskriminaci v oblasti vzdělávání
- **Úmluva o právním postavení uprchlíků**

Mezinárodní trestní soudnictví a Mezinárodní organizace práce

- **Mezinárodní trestní soud**

- Římský statut 1998

- mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu - vytvořeny rezolucí RB OSN

- Zvláštní soud pro Sierra Leone - vznikl smlouvou mezi OSN a vládou

- **MOP** od roku 1919, celá řada úmluv (zejména Úmluva č. 111 o diskriminaci v zaměstnání a č. 107 a 169 o původních obyvatelích)

Trable a dilemata

Nemůže přílišná ochrana lidských práv škodit lidským právům?

Stále další judicializace dalších oblastí života? Další práva v katalogu?
Nevyprazdňuje to?

Kolize základních práv, demokracie a dělby moci. Kolize základních práv a míru.

Je to většinová hodnota, na níž se shodneme, nebo ochrana menšiny?

Thurgood Marshall

"History teaches that grave threats to liberty often come in times of urgency, when constitutional rights seem too extravagant to endure."

